

**SECOLUL CORPORATISMULUI
SAU SECOLUL CORPORAȚIILOR TRANSNATIONALE?**

CRISTI PANTELIMON

Cea mai importantă autoritate teoretică românească în materie de gândire corporatistă este, fără îndoială, Mihail Manoilescu. Lucrarea sa despre secolul corporatismului¹, apărută mai întâi la Paris, a avut realmente răsunet internațional în rândurile economiștilor epocii și nu numai ai epocii. Ideile manoilesciene, în special cele despre schimburile inegale, au fost foarte larg receptate în mediile economice din țările slab dezvoltate, aflate sub dominația „metropolei“ (cazul Braziliei este relevant²), adică a economiei dominante la un moment dat (SUA sau Europa Occidentală sunt principaliii actori), dar nu numai aici. Receptarea lor a fost bună și promptă și în Occident³. Manoilescu are, într-adevăr, avantajul de a fi un economist „sincer“, ale cărui idei nu ocolește defel problemele majore ale teoriilor clasice sau ale realității imediate. Mai are, de asemenea, avantajul de a nu fi un economist îngust, fără deschidere în afara perimetrului său de competențe. Teoriile economice manoilesciene sunt impregnate de idei politice, având pe alocuri chiar un aer clasic, de natură profetică. El nu scrie doar pentru a descrie o realitate, ci și pentru a o schimba (poate, cel mai mult pentru a o schimba) și, de aceea, în subsidiar, economia sa este o politică și, ca urmare, o previziune despre lumea de mâine. Iată, de exemplu, cum începe *Secolul corporatismului*: „A afirma că secolul al douăzecilea va fi secolul corporatismului, după cum secolul al nouăsprezecelea a fost al liberalismului, constituie un atac bruscat împotriva părerilor unei mari părți din lumea gânditoare. Ne dăm deci bine seama de rezistență pe care o va întâmpina această carte. Căci, cu tot mersul de neînlăturat al destinului, care mâna spre transformarea în sens corporatist a tuturor instituțiilor sociale și politice ale timpului nostru, opinia europeană, în afară de Italia, precum și opinia mondială nu sunt de loc pregătite a primi această transformare.“⁴ Manoilescu vorbește aici ca Tocqueville cel din *Democrația în America*, care era convins că destinul implacabil al lumii se cheamă democrație. La Manoilescu, același destin este corporatismul. Acesta are explicit caracter universal în opinia sa, prin urmare, poate fi preluat și adaptat fără probleme la cazul fiecărui popor în parte, fără teama de a greși. Așadar, corporatismul este soluția universală, dar nu monocromă, a problemelor economice, sociale și politice ale secolului XX. Este important să subliniem acest caracter universal, pe de o parte, iar pe de altă parte, caracterul plurivoc al corporatismului. El nu se referă

doar la organizarea economică, ci și la cea politică și socială. Prin acest caracter, Manoilescu se arată a fi unul dintre gânditorii de specie rară, adică acei reformatori totali, care au propus proiecte de reformare a întregului social, nu numai a unei părți. Nu degeaba, Manoilescu crede a găsi înaintași corporațiști din galeria cea mai aleasă a umanității: Platon, Aristotel, Toma d'Aquino!⁵ Lipsă de modestie sau „orbire“ datorată sincerității, greu de spus! Manoilescu crede că toate epocile istorice au fost corporatiste, cu excepția notabilă a secolului XIX, care a traversat istoria cu ajutorul teoriilor democratice. Așadar, corporatismul este, într-o altă accepțiune, de asemenea extrem de largă, sinonim cu organicismul, cu organizarea societății după legi organice și nu după cele rațional-politice.

Denumirea de „corporatism integral și pur“ pune o primă problemă de interpretare. De ce „integral“ și de ce „pur“? Răspunsul nu întârzie:

„Este *integral* deoarece el consideră ca corporații, cu o organizare autonomă și cu drepturi proprii, nu numai corporațiile *economice*, ci și corporațiile sociale și culturale ale națiunii, cum sunt: biserică, armata, magistratura, corporația educației naționale, a sănătății publice, a științelor și artelor.

El este *pur*, deoarece socotește corporațiile economice și neeconomice împreună, drept capabile să dea o bază — singura bază legitimă — pentru constituirea puterii publice și legislative supreme.⁶

Integralitatea corporatismului se referă, așadar, la extinderea modelului de organizare corporativă la nivelul tuturor instanțelor societății, adică la nivelul tuturor funcțiilor esențiale ale acestora, nu numai la cea economică. În acest punct, se cuvine să facem un comentariu. Extinderea corporatismului în domeniile extraeconomice echivalează cu o transformare a economicului și a celor lalte funcții (de apărare, justiție, educație etc.) după un model neeconomic, în sens liberalist, devreme ce fondul de organizare a acestor funcții va fi cel organicist-corporatist. În plus, aducerea funcției economice la nivelul de organizare al celor lalte va determina și transformarea principiilor de conducere a economiei în conformitate cu un ideal mai înalt, transeconomic, de natură strict națională. Astfel, economia nu va mai fi exclusiv domeniul câștigului material, ci va intra într-o logică de colaborare cu domeniile aflate pe orizontală și de supunere față de un anume ideal național. De asemenea, funcțiile celelalte ale organismului național vor scăpa și ele, prin acest caracter, de predominanța adesea tiranică a câștigului sau eficienței, prin aducerea lor la același nivel de importanță față de realizarea idealului național.

În plus, funcția politică, adesea generatoare de anomie socială, va fi de aici înainte doar emanată organică a colaborării armonioase între toate corporațiile. Politica va fi o împlinire a acestor funcții de bază (de la cele de apărare la cele culturale), care își găsesc expresia în corporațiile respective. Prin acest model de organizare corporatistă a societății, Manoilescu rezolvă două dintre problemele cele mai grave ale statelor contemporane (poate, cele mai grave): mai întâi, refuză economiei funcția dominantă și tiranică în societate — de unde poate rezulta o atrofie nepermisă a celor lalte funcții, necesarmente supuse puterii banului, apoi, rezolvă aporia lipsei de reprezentativitate a clasei politice, a parlamentarismului de inspirație ideologică, înlocuindu-o cu o clasă politică „realistă“, adică

extrasă din realitatea organizată a vieții sociale. Clasa politică nu mai este „pătura superpusă“ a lui Eminescu, aleasă în virtutea unor interese de grup (cel mult ideologic), ci o adevărată „armată“ ierarhizată a funcțiilor de bază ale societății, care astfel se găsesc reprezentate corespunzător în cadrul deciziei publice.

Manoilescu crede că semnul distinctiv al secolului XX este, din punct de vedere economic, descentralizarea industrială a economiei mondiale. „Superioritatea intrinsecă“ a industriei față de agricultură face ca schimbul de mărfuri între țările industriale și cele agricole să fie întotdeauna în avantajul primelor. Schimbul este, aşadar, inegal. Ca urmare, țările agricole ar trebui să facă eforturi pentru a-și pune la punct o industrie proprie, deci pentru a deveni autarhice. Autarhia națională este, până la un punct, sinonimă cu descentralizarea economiei mondiale. Această autarhie nu este altceva decât răspunsul politic și economic al țărilor dezavantajate de relația liberă de schimb cu cele industriale, mari: „Fiecare țară va lucra în comerțul internațional, după noi reguli ale interesului național, observând în orice moment principiul de a nu acorda unei alte țări nimic, fără a fi compensată printr-un avantaj echivalent din partea acesteia.“⁷ Ceea ce cere Manoilescu este afirmația unei autarhii puternice, a unei solidarități naționale puternice, care să poată învinge „cu forță“ dezavantajul liberului schimb pe piața mondială, adică dezavantajul decalajului industrial (tehnologic, am spus azi) între țările agricole și cele industriale. Această autarhie nu poate fi asigurată decât printr-o politică națională unitară și eficientă, în care interesele de grup sau individuale să fie topite în masa interesului național. Așa ceva nu este posibil, crede marele economist, decât în măsura adoptării corporatismului ca mod de organizare socială. Corporatismul are, aşadar, o funcție de integrare socială și națională, de coerentizare a eforturilor diferitelor ramuri ale economiei naționale, astfel încât să se poată ajunge la o întărire a „egoismului național“ până la un punct de netrecut. Proiectul său este ca fiecare monadă națională autonomă și autarhică să se poată opune dominației țărilor industrializate și să poată „negocia“ (pentru a folosi un termen actual) astfel încât să reducă decalajul natural între produsele agricole și cele industriale. Corporatismul este tocmai acest element integrator și fortifiant al fiecărei comunități naționale, liantul care aduce cu sine caracterul inexpugnabil al unei astfel de comunități. Dacă ne este permis, proiectul manoilescian seamănă, în linii mari, cu proiectele de cetăți autarhice la care gândeau Platon și Aristotel⁸ în antichitate, cetăți ferite de influențele perturbatoare ale altor cetăți și capabile de relații de la egal la egal cu acelea. Așadar, în esență să, corporatismul are rădăcini teoretice antice, aşa cum, de altfel, corporațiile (după modelul cărora funcționează) sunt creații ale Antichității.

Pentru a da un aspect cât mai omogen și mai organizat teoriei sale, Manoilescu vorbește despre câteva imperitive ale secolului al XX-lea. Le vom trece succint în revistă. Primul este *imperativul solidarității naționale* (sau imperativul naționalist-idealistic), care e sinonim cu întărirea rolului statului în exercitarea funcțiilor comerciale la nivel internațional (coroborată cu scăderca rolului indivizilor). Cu alte cuvinte, indivizii trebuie să încezeze de a mai avea relații comerciale internaționale directe, imediate, ci trebuie să și le coordoneze la nivel național-statal. „Întrег comerțul extern devine politică externă“, notează Manoilescu.

Al doilea imperativ este cel al *organizării*. Cu cât un organism social este mai evoluat cu atât el este mai organizat. Dacă lumea economică a secolelor anterioare se baza pe exploatarea *in extenso* a altor teritorii, noua formulă a vieții economice va trebui să se concentreze și să se organizeze intensiv în limitele unui teritoriu dat. Extensiunea își pierde preeminența în favoarea intensiunii și organizării. Al treilea imperativ este al *păcii și al colaborării internaționale*. El rezultă firesc din cerințele autarhice ale teoriei generale. Este evident că numai într-un climat de pace se pot respecta autonomiile naționale. Acest imperativ este, trebuie să recunoaștem, mai degrabă un deziderat: nu este prea clar de ce marile puteri economice „exploatatoare“ până mai ieri ar accepta să-și piardă aceste privilegii într-un climat pașnic la nivel internațional. Ceea ce propune Manoilescu este o lume rațională, formată din indivizi (națiuni) care se respectă reciproc și nu au nici cea mai mică tentație de „amestec în treburile interne“ ale celuilalt.

Următorul imperativ poartă numele de *imperativul decapitalizării* sau de atențuare a capitalismului. În esență, este vorba despre scăderea diferenței dintre prețurile produselor industriale și prețul produselor agricole la nivel planetar. Avem din nou de a face cu un imperativ utopic, în care, practic, se cerc Occidentului să-și diminueze rata de câștig și să se sacrifice în numele unui echilibru economic în relația cu țările agricole.

Acestc imperitive nu pot fi aduse la realitate de către doctrinele statale „obișnuite“, adică de către liberalism și comunism. Înainte de a elabora construcția statală corporatistă, Manoilescu arată de ce aceste două doctrine sunt incapabile de sarcina ce le revine.

Profilul statului corporatist

Statul corporatist este singurul în măsură să aducă la realitate aceste imperative. Corporațiile sunt de două feluri: unele sunt economice (agricultura, industria, miceriile, comerțul, creditul, transporturile), altele, neeconomice (biserica, armata, magistratura, știința și artele, educația națională, sănătatea publică). Aceasta este și osatura statului corporatist, în care corporațiile sunt „subinstrumente în serviciul statului, care la rândul său este instrumentul cel mai înalt, destinat să servească un ideal superior al colectivității naționale.“⁹

În această construcție ideală (în sensul că statul nu este neutru, ci își propune un ideal pentru comunitatea națională — ne amintim că și Gusti propunea un sistem de sociologie care avea de asemenea un astfel de plan ideal la nivel statal), individul abstract al democrației parlamentare nu există. El există numai în calitate de membru al unei corporații, deci de instrument al unui instrument al statului. Fără conotații negative, individul este sclavul statului, aşa cum în antichitate, la Aristotel, sclavul era un fel de „instrument însuflețit“ al stăpânului său. Aceasta deoarece scopul statului corporatist nu este dezvoltarea individuală sau afirmarea cu orice preț a individului, ci afirmarea idealului național, care este necesarmente unul colectiv. În această afirmare colectivă instrumentele mari sunt corporațiile, iar în cadrul lor, instrumentele ultime sunt indivizii. Avem de-a

face, aşa cum se poate observa, cu o doctrină a unui stat perfect ierarhizat și dezindividualizat, în care fiecare corporație are o funcție socială distinctă care se subsumează idealului național. Integrarea individului este și ea totală. Nici un individ nu rămâne în afara acestui sistem totalizant, în care fiecare trebuie să îndeplinească o funcție, după un model aproape biologic. De aceea, Manoilescu va spune: „Corporatismul este doctrina organizării funcționale a națiunii. Corporațiile nu sunt decât organele care îndeplinesc aceste funcții.“¹⁰

Corporația este un organ colectiv, dar care se deosebește de profesie. Aici apar diferențele majore între corporatismul politic manoilesian și cel stric economic al Evului Mediu. În cazul acestuia din urmă, o corporație reprezinta, de cele mai multe ori, numai comunitatea unei profesii. La Manoilescu, corporația are un sens deosebit. Ea se referă nu la o activitate anume (profesie), ci la o funcție socială, care este necesarmente mai vastă. Caracterul „politic“ (în sens de organ al existenței armonioase a statului) al corporației face ca în cadrul ei să „încapă“ mai multe profesii, teoretic, oricără de multe. De exemplu, în corporația apărării pot intra oricăte profesii ce țin de industria militară, de educația militară, de serviciul militar propriu-zis, de alimentația în cadrul armatei etc. Toate aceste activități presupun fiecare în parte numeroase profesii. Însumarea lor dă corporația apărării. Așadar, o corporație manoilesiană cuprinde și înglobează armonios oricăte profesii distințe. Ceea ce dă unitate corporației este *finalismul* concepției: toate corporațiile, deși eterogene (adică formate din mai multe profesii) sunt supuse „convergenței scopului“.

În „luptă“ sa cu sistemul politic democratic, corporațiile se vor lovi invariabil de partide. Cum se va desfășura această luptă și care vor fi consecințele ei?

Dacă rolul corporațiilor este unul strict funcțional, este de stabilit în ce măsură rolul funcțional al partidelor este mai important decât cel al corporațiilor. Evident, regimul partidelor politice este unul ideologic, de secol XIX. Multipartidismul nu reprezintă, pe de altă parte, o necesitate funcțională: pentru aceeași funcție, nu e nevoie de mai multe organe. După părerea lui Manoilescu, partidele politice nu mai au nici un rol, devreme ce problema echilibrului între revoluție (stânga spectrului politic) și reacțiune (dreapta) nu mai există, odată cu cucerirea întregii libertăți politice de către cetățeni. Partidele nu pot îndeplini roluri sociale, dar nici roluri economice, căci nu au fost create pentru așa ceva. Rezultă că numai corporațiile au viitor, partidele politice fiind organisme perimate. Chiar dacă, în principiu, nu sunt interzise, în regimul corporativ partidele vor avea mari dificultăți în a exister, căci ele ar trebui, pentru a fi reprezentative, să fie capabile să cucerească cvasitotalitatea spiritului public la un moment dat, și să știe să și păstreze nealterată influența asupra acestuia.

Morfologia statului corporativ sau organizarea lui concretă

În statul corporatist, puterea legislativă supremă aparține numai parlamentului corporativ, deci corporațiilor. La rândul lui, statul corporatist are un rol de arbitru între corporațiile care-l slujesc. El este și corporație, dar și supracorporație.

Definiția și caracteristicile corporațiilor

În cele din urmă, după ce prezintă cu lux de amănunte (pe care noi nu le-am reținut decât foarte pe scurt) doctrina corporatismului, Manoilescu dă și definiția corporației: „Corporația este o organizație colectivă și publică alcătuită din totalitatea (sau din o parte) persoanelor (fizice sau juridice) îndeplinind împreună aceeași funcțiune națională și are ca scop asigurarea exercitării acestei funcțiuni în interesul suprem al națiunii, prin reguli de drept impuse cel puțin membrilor săi.”¹¹

Câteva caracteristici ale corporațiilor, aşa cum le concepe Manoilescu, sunt utile pentru a determina apropierile și diferențele față de corporatismul medieval.

Mai întâi, corporațiile sunt *national*e. Cele medievale erau locale. Caracterul național al corporațiilor se impune cu necesitate, dacă ne gândim că în România (dar și în alte țări, cum ar fi Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia) există numeroase și puternice minorități naționale, care au un rol central în anumite ramuri economice. Așadar, acest caracter preîntâmpină, pe de o parte, cosmopolitismul facil al elitei democratice, pe de altă parte, posibilele înstrăinări ale funcțiunilor naționale în funcție de etnicii minoritari. Condiția este indispensabilă realizării unei unități naționale funcționale. În al doilea rând, corporațiile sunt *unitare*. Acest caracter rezultă logic din caracterul unitar al funcțiunii pe care o îndeplinește corporația în stat. Corporațiile sunt *totalitare*. Acest lucru înseamnă că „rețeaua corporațiilor cuprinde națiunea întreagă și că nu lasă nici o activitate națională neîncadrată într-o corporație.”¹² „Totalitarismul” corporatismului este firesc, în măsura în care, aşa cum știm deja, baza de pornire a lui este ideea completei unități naționale pe scheletul corporațiilor. Corporațiile au caracter *deschis*. Acest caracter este cu atât mai important cu cât adversarii corporatismului pretind că acestea ar fi, după model medieval, niște instituții închise, improprii lumii moderne. Această libertate a intrării în corporație se referă numai la eventualele piedici de natură ereditară. În afara acestora, evident, există condiții și criterii clare de admitere, care nu pot fi puse la îndoială. Mai mult, aceste condiții de admitere trebuie să fie severe, astfel încât în cadrul corporațiilor competența să fie asigurată din plin. Caracterul deschis nu este echivalent cu devâlmășia. Nu oricine poate face parte dintr-o corporație anume, ci numai cine este pregătit pentru aşa ceva. Corporația nu este o castă închisă. În fine, corporațiile sunt *neexclusive*. Acest lucru înseamnă că un om poate apartine în același timp mai multor corporații, situație care se întâlnea foarte rar în cazul breslelor medievale.

Care sunt valorile interne ale corporatismului? Sau care este etica sa? Manoilescu pornește de la critica idealului individualist, în spăția bunăstării individului. Acest „ideal” este părăsit în cadrul corporatismului și înlocuit de un alt ideal, cel național. Etica adiacentă este una *funcțională*, o etică ce rezultă din natura organică a instituțiilor. Diferențele dintre valorile democratice și cele corporatiste sunt enunțate pas cu pas: „Respectul masei este înlocuit în morala corporatistă prin respectul *națiunii* și al *idealurilor sale*. Respectul libertății in-

*dividuale este înlocuit prin respectul libertății colectivităților organizate, deci al autonomiei corporative. Cultul majorității este înlocuit prin cultul națiunii și al imperativelor sale morale (s.a.) (...) Națiunea este scopul. Corporația este mijlocul. Iată întreaga morală corporatistă.*¹³

Corporațiile au puteri normative interne, dar și puteri normative externe. O corporație este cu atât mai integrată cu cât are puteri normative interne (exemplu: biserică, armata, universitatea, care au independență normativă față de mediul politic extern), ceea ce este foarte firesc, dar și externe (ceea ce este mai greu de admis, dar este real). De exemplu, armata are putere normativă asupra tuturor cetățenilor în caz de război, iar corporația învățământului îi obligă pe cetățeni să-și dea copiii la școala primară.

Ierarhia intercorporativă este un aspect esențial al corporatismului, care se referă la relațiile corporațiilor între ele, la posibilele ierarhizări între acestea (nu în interiorul lor). Unii autori (ca, de exemplu, O. Spann) admit această ierarhie. Există în opinia lui Spann o inegalitate a corporațiilor, prin urmare, o ierarhie între ele, „calculată” în funcție de gradul de spiritualitate pe care-l reprezintă fiecare. În această ierarhie, corporațiile intelectuale sunt considerate superioare celor active. În schimb, din punctul de vedere al autorului român, această ierarhie este imposibilă și neavenită. Toate corporațiile sunt la fel de importante, pentru că toate funcțiile unui organism sunt la fel de importante. O singură corporație are un statut privilegiat. Aceasta este corporația (și, în același timp, supracorporația) statului. Statul este „singura formăție socială a cărei preeminență se impune fără intervenția unor criterii arbitrale și exogene.”¹⁴ Aceste precizări sunt cu atât mai importante cu cât relațiile dintre corporații și relațiile dintre stat și corporații definesc starea dinamică a unei societăți organizate pe principii corporatiste. Tocmai de aceea este foarte bine de știut care sunt relațiile posibile între aceste organisme ale statului. Este important de precizat, de asemenea, că statul-corporație este responsabil de apărarea națională, de politica externă și de ordinea internă, iar în calitate de supracorporație, el este dator a vegheia la armonizarea și la coordonarea activității celorlalte corporații.

În ce privește modalitatea de organizare a activității legislative, Manoilescu este de părere că soluția optimă este aceea cu două camere legiuitorale corporative, una care să reflecte compoziția corporațiilor economice, iar cealaltă compoziția corporațiilor aşa-zis culturale. Prima ar urma să se cheme *Camera corporativă economică*, iar cea de-a doua, *Camera corporativă social-culturală*. Unul dintre principiile cele mai semnificative și mai revoluționare totodată după care va funcționa parlamentul corporativ va fi acela după care o lege care interesează direct o anumită corporație să nu poată fi votată împotriva voinței acelei corporații, chiar dacă majoritatea membrilor camerei (sau camerelor) ar fi de acord. Căci majoritatea devine, în acest sens, una dintre *formele violenței*, spune Manoilescu. Spiritul corporativ nu se poate sprijini decât în cazuri extreme pe această doctrină a majorității, de inspirație democratică. În același spirit antideocratic, economistul român propune o monarchie corporatistă, nu o republică de același tip.

Concluzii

Corporatismul manoilescian este antidemocratic, organicist, etatist și totalitar. El nu suprimă libertatea individuală, ci doar aşază această libertate sub tutela unui ideal național, coordonat de la nivelul corporației sau supracorporației statului. Însă, cel mai important aspect al programului de față nu este atât modul de organizare internă (care este destul de simplu în spiritul său, în ciuda numeroaselor aspecte pe care le comportă, și pe care lucrarea lui Manoilescu le dezvoltă), ci presupozиїile internaționale de la care pornește. Am putea spune că acest corporatism este răspunsul organicist la nevoia de limitare a exploatarii sau colonialismului mondial, pe care autorul român a explicat-o în lucrările ce vizau schimburile economice internaționale. Aceste schimburi se desfășoară sub semnul raportului fatal de 1 la 10, adică țările agricole sunt nevoie să facă eforturi înzecite pentru a putea să-și plătească importurile de factură industrială din țările avansate. Acest raport este cel care determină încercarea de reorganizare a lumii pe baze noi, corporatiste și naționale, astfel încât fiecare națiune să devină o monadă capabilă de „negocieri“ corecte cu statele industrializate. Așadar, corporatismul nu poate fi înțeles în afara raportului de exploatare la nivelul schimburilor internaționale și nici în afara unui naționalism organic, care pune mai presus de interesele individuale, de grup, ideologice etc. interesul național, sau idealul național. În măsura în care se admit aceste ipoteze de lucru și în măsura în care sistemul corporatismelor naționale s-ar generaliza, iar statele mari ar renunța la pretențiile de hegemonie asupra celor mici (prin decapitalizare) sistemul lui Manoilescu ar putea deveni realist. Ne întrebăm însă: este realistă această ipoteză a eliminării cu bună știință, din proprie inițiativă, a decalajelor între statele industrializate și cele rămase în urmă? În fond, corporatismul nu este posibil decât ca urmare a unei decizii prealabile de renunțare la „imperialism“ sau dominație economică. Dar o atare decizie nu pare a fi realistă. Șansele corporatismului manoilescian sunt extrem de diminuate tocmai privite prin prisma dimensiunii lui externe. Ceea ce se cheamă „relații internaționale“, chiar între state corporatiste, vor fi întotdeauna guvernate de „imperativele“ forței și dominației.

NOTE

1. Mihail Manoilescu, *Secoulul corporatismului. Teoria corporatismului integral și pur*, București, Editura Națională-Ciornei S. A., 1934. Aceasta este traducerea românească (semnată de Dimitrie Livezeanu) a aceleiași lucrări apărute inițial în limba franceză: *Le siècle du corporatisme — Doctrine du corporatisme intégral et pur*, Paris, Alcan, 1934.
2. În 1996, Joseph Love, profesor la Universitatea din Illinois, scria *Crafting the Third World — Theorizing Underdevelopment in Romania and Brazil*, o lucrare ce vizează exact această influență a ideilor manoilesciene asupra gândirii economice a țărilor subdezvoltate. Cartea lui Manoilescu despre protectionism a fost tradusă în Brazilia în 1931, devenind un soi de „biblie a protectionismului“ în această țară și în întreaga Americă Latină (v. *Prezența României în istoria Braziliei*, București, Editura Univers, 2002, p. 55).
3. Ernst Wagemann, un economist contemporan cu Manoilescu, scrie, într-o lucrare dedicată Balcanilor (*Der Neue Balkan*, Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, 1939) despre procesul pus în

lumină de Manoilescu cu lucrarea sa despre *Teoria protectionismului și a schimbului internațional* (apărută și ea pentru prima oară în Franța, în 1929), care ar dezvăluie „exploatarea Europei răsăritene agrare de către Europa occidentală industrială” (v. M. Manoilescu, *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protectionismului și a schimbului internațional*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 22).

4. *Secolul corporatismului*, p. 3.
5. M. Manoilescu, *op. cit.*, p. 6.
6. *Ibidem*, p. 11.
7. *Ibidem*, p. 22.
8. Mai ales Aristotel este cel care subliniază rolul eminent al autarhiei în ce privește viața polisului. Atât numărul cetățenilor, cât și întinderea teritoriului sunt dependente de realizarea acestui principiu autarhic: „Cea dintâi cetate potrivită pentru o comunitate politică este în mod necesar cea compusă dintr-o mulțime suficient de mare pentru ca ea să fie mai întâi autarhică în vederea vieții bune” (*Politica*, VII, 4, 1326b 8) și: „În privința teritoriului, lucrurile stau într-un mod similar. Relativ la calitatea lui, este evident că toată lumea îl va lăuda pe cel care oferă în cel mai înalt grad autarhie. Așa este în mod necesar un pământ înzestrat cu de toate, căci disponibilitatea tuturor și lipsa oricărora nevoi înseamnă autarhie” (*Politica*, VII, 4, 1326b 20). Evident, înțelesul autarhiei de care vorbește Aristotel este departe de a fi numai economic. El este unul în primul rând etic, autarhia aflându-se în cea mai firească relație de corespondență cu fericirea și cu binele suprem. Pentru implicațiile etice și politice ale autarhiei la Aristotel, trimitem la studiul lui Andrei Bereschi (cu titlul „Sensul etic al *Politicii* lui Aristotel și esența conceptului de *autárkeia*”) din volumul *Filosofia politică a lui Aristotel* (coord. Vasile Muscă și Al. Baumgarten), Iași, Polirom, 2002, din care am extras și citatele de mai sus (p. 199).
9. M. Manoilescu, *Secolul corporatismului*, p. 62.
10. *Ibidem*, p. 67.
11. *Ibidem*, p. 152.
12. *Ibidem*, p. 157.
13. *Ibidem*, p. 171.
14. *Ibidem*, p. 186.